

Το 1915 του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου μπήκε ζοφερό. Οι εμπόλεμοι ξεκίνησαν ανταγωνισμό προσφορών προς τους ουδέτερους, προκειμένου να τους προσελκύσουν. Αντάντ και κεντρικές δυνάμεις πλησίασαν την Ιταλία, την Ελλάδα, τη Βουλγαρία, τη Ρουμανία και την Πορτογαλία. Με την Ιταλία, τυπικά ενταγμένη στην Τριπλή Συμμαχία, παίχτηκε χοντρό παιχνίδι. Η Ρουμανία περίμενε προς τα πού θα κλίνει η Βουλγαρία, για να πάει με τους αντιπάλους της. Θα αποφάσιζε στα 1916, όπως άλλωστε και η Πορτογαλία. Και οι δυο διάλεξαν την Αντάντ. Η Ρουμανία με αιματηρό κόστος. Η Πορτογαλία δίχως ιδιαίτερες επιπτώσεις.

Για την Ελλάδα, το πρόβλημα ήταν ιδιαίτερα πολύπλοκο. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος θα ήθελε να πάει με τον φίλο και γυναικάδελφό του κáιζερ, όπως άλλωστε και η γυναίκα του, βασίλισσα Σοφία. Ο αδελφός του βασιλιά, πρίγκιπας Γεώργιος, και η Γαλλίδα γυναίκα του, πριγκίπισσα Μαρία Βοναπάρτη, τάσσονταν υπέρ της Αντάντ, όπως άλλωστε και η μητέρα του βασιλιά, χήρα του Γεώργιου Α΄, Όλγα, που ζούσε στην Πετρούπολη. Κυρίως όμως, προς την Αντάντ έκλιναν ο πρωθυπουργός Ελ. Βενιζέλος και η κυβέρνησή του των Φιλελευθέρων. Το όλο ζήτημα οδηγούσε στον εθνικό διχασμό.

Πορεία προς τη σύγκρουση

Θέμα επιλογής μπλοκ δεν υπήρχε για την Ελλάδα. Κανένας δεν μπορούσε να διανοηθεί ότι ήταν δυνατόν η χώρα να συμπολεμήσει με τις κεντρικές αυτοκρατορίες. Πέρα από τη φόρτιση των συναισθημάτων, υπήρχαν και πρακτικοί λόγοι καθώς η χώρα είναι ευπρόσβλητη από τη θάλασσα όπου οι Βρετανοί κυριαρχούσαν. Η μόνη εξυπηρέτηση, που ο γερμανόφιλος Κωνσταντίνος θα μπορούσε να προσφέρει στον κουνιάδο του, κáιζερ, ήταν να κρατήσει την Ελλάδα ουδέτερη. Το προσπάθησε ως την τελική πτώση. Πανίσχυρος μετά τους βαλκανικούς πολέμους, ο πρωθυπουργός Ελευθέριος Βενιζέλος πίεζε για έξοδο στον πόλεμο, στο πλάι της Αντάντ. Η σύγκρουση ήταν αναπόφευκτη.

Με αφορμή τον βομβαρδισμό της χερσονήσου της Καλλιπόλης από τις δυνάμεις της Αντάντ, ο Βενιζέλος ζήτησε να αποσταλεί ελληνικό εκστρατευτικό σώμα στη Θράκη που κατεχόταν από τους Βούλγαρους (η Δυτική) και τους Τούρκους (η Ανατολική). Ο βασιλιάς έδειξε να συμφωνεί αλλά ο σύμβουλός του και «εκφραστής των απόψεων της αυλής»,

συνταγματάρχης Ιωάννης Μεταξάς, διοικητής επιχειρήσεων του Γενικού Επιτελείου Στρατού, διαφώνησε και υπέβαλε την παραίτησή του. Ο βασιλιάς συγκάλεσε για τις 19 και 20 Φεβρουαρίου 1915 «συμβούλιο του στέμματος» στο οποίο μετείχαν οι ζώντες πρώην πρωθυπουργοί, όλοι αντιβενιζελικοί: Ο Γεώργιος Θεοτόκης, κληρονόμος του κόμματος που είχε ιδρύσει ο Χαρίλαος Τρικούπης, οι Δημήτριος Ράλλης και Κυριακούλης Μαυρομιχάλης που μοιράστηκαν την κληρονομιά του Εθνικού κόμματος του Θεοδώρου Δηλιγιάννη, ο Αλέξανδρος Ζαΐμης, δυο φορές διορισμένος πρωθυπουργός για σύντομα διαστήματα, και ο Στέφανος Δραγούμης, πρωθυπουργός το 1910 με εντολή της επανάστασης του 1909. Μετείχε και ο Βίκτορας Δούσμανης, αρχηγός του Γενικού Επιτελείου Στρατού.

Ο Ελευθέριος Βενιζέλος ανέπτυξε τις θέσεις του, με τις οποίες, προς μεγάλη και δυσάρεστη έκπληξη του βασιλιά, συμφώνησαν οι Γ. Θεοτόκης, Δ. Ράλλης και Στ. Δραγούμης: τέσσερις εναντίον δύο! Με τον Θεοτόκη να δηλώνει ότι έβρισκε απόψεις του πρωθυπουργού σωστές παρά τη δική του προτίμηση της συμπαράταξης με τις κεντρικές αυτοκρατορίες εναντίον του «σλαβισμού». Ο Κωνσταντίνος επιφυλάχθηκε να απαντήσει την επομένη.

Την άλλη μέρα, Σάββατο 21 του μήνα, ο Βενιζέλος πήγε στα ανάκτορα, για να πληροφορηθεί τι τελικά αποφάσισε ο βασιλιάς. Ο Κωνσταντίνος δήλωσε πως ήταν πεπεισμένος ότι η Αντάντ δεν θα κέρδιζε τον πόλεμο. Άρα, δε συμφωνούσε με τον πρωθυπουργό. Ο Βενιζέλος δεν είχε άλλη επιλογή παρά να δηλώσει:

«Υπάρχει διαφωνία στέμματος και κυβερνήσεως. Η δευτέρα είναι αναγκασμένη να παραιτηθεί».

Την ίδια ημέρα, συγκάλεσε συνεδρίαση της Βουλής, ανέβηκε στο βήμα, έκανε μια σύντομη δήλωση και κήρυξε τη λήξη της συνεδριάσεώς της. Η δήλωση ήταν:

«Λαμβάνω την τιμήν να ανακοινώσω εις την Βουλήν ότι, μη εγκριθείσης υπό του στέμματος της περαιτέρω εξωτερικής πολιτικής της κυβερνήσεως, έλαβον την τιμήν να υποβάλω τω βασιλεί την παραίτησιν της κυβερνήσεως. Παρακαλώ επομένως την Βουλήν να διακόψει τας εργασίας της μέχρι της συγκροτήσεως της νέας κυβερνήσεως».

Η δήλωση αυτή καταγράφηκε ως η «ληξιαρχική πράξη γέννησης του εθνικού διχασμού».

Η «ασθένεια» του βασιλιά

Ο Κωνσταντίνος πρότεινε στον Αλέξανδρο Ζαΐμη να αναλάβει πρωθυπουργός. Αρνήθηκε. Ο βασιλιάς απευθύνθηκε στον Δημήτριο Γούναρη, άλλοτε άτυπο εκπρόσωπο της ομάδας των «Ιαπώνων». Ανέλαβε πρωθυπουργός, κρατώντας και το υπουργείο Στρατιωτικών. Από τους παλιούς συντρόφους του στην ομάδα των «Ιαπώνων», ο Π. Πρωτοπαπαδάκης ανέλαβε το υπουργείο Οικονομικών και ο Χαρίλαος Βοζύκης το Εκπαιδευσης και Εκκλησιαστικών.

Η Ελλάδα μπήκε σε οξεία προεκλογική περίοδο με τον Γούναρη να δηλώνει ότι ο Βενιζέλος ήταν έτοιμος για εδαφικές παραχωρήσεις. Ο Βενιζέλος ζήτησε από τον Κωνσταντίνο «να τον μαζέψει». Η αντιπαράθεση έφτασε στα άκρα με τους βενιζελικούς να έχουν απέναντί τους όλα τα παλιά κόμματα κι ένα καινούριο, το προσωπικό που ο Δημήτριος Γούναρης δημιούργησε για την περίπτωση. Η εκκλησία προστέθηκε στο στρατόπεδο των αντιβενιζελικών, ενώ ο βασιλιάς βρήκε την ώρα να αρρωστήσει. Εκκλησία και κυβέρνηση συνέπραξαν να τον κάνουν καλά: Στις 13 Μαΐου, το θωρηκτό Αβέρωφ έφερε στον Πειραιά τον μητροπολίτη Σύρου-Τήνου που κουβαλούσε και την εικόνα της Παναγιάς της Τήνου. Πραγματοποιήθηκαν επίσημες εκδηλώσεις με τη συμμετοχή του αρμόδιου υπουργού, Χαρ. Βοζύκη, για τη θεραπεία του βασιλιά. Με την ευκαιρία, η μεταφορά της εικόνας από τον Πειραιά στην Αθήνα μετατράπηκε σε θορυβώδες αντιβενιζελικό συλλαλητήριο. Πλην όμως, ο βασιλιάς δεν έλεγε να γίνει καλά με τους βενιζελικούς να υποπτεύονται «διπλωματική ασθένεια» ενόψει της αναμενόμενης νίκης τους.

Οι εκλογές έγιναν στις 31 Μαΐου. Τα αποτελέσματα γνωστοποιήθηκαν στις 2 Ιουνίου: Από τις συνολικά 308 έδρες, ο Ελευθέριος Βενιζέλος με τους φιλελευθέρους του κέρδιζε τις 185 (το 60%!) έναντι 123 όλων των άλλων (Λαϊκό του Γούναρη 90, Θεοτόκης 12, και από 7 οι Ράλλης, Δημητρακόπουλος, Μαυρομιχάλης). Ο Γούναρης όμως αρνιόταν να παραιτηθεί, επειδή «ο βασιλεύς είναι ασθενής». Η εκκρεμότητα τράβηξε πάνω από δυο μήνες. Η νέα κυβέρνηση του Ελευθέριου Βενιζέλου κατάφερε να ορκιστεί στις 10 Αυγούστου. Στις 22, με την υγεία του να έχει αποκατασταθεί, ο βασιλιάς δήλωσε ότι διακατέχεται από «αισθήματα βαθιάς ευθύνης ενώπιον του Θεού και της Ιστορίας». Η δήλωση σωστά ερμηνεύτηκε ως προανάκρουσμα νέας επέμβασης των ανακτόρων στα πολιτικά πράγματα της χώρας.

Η υπογραφή της βουλγαρογερμανικής συνθήκης (6 Σεπτεμβρίου 1915) και η επιστράτευση των Βουλγάρων (9 του μήνα) προκάλεσαν αλυσιδωτές αντιδράσεις. Η κυβέρνηση διέταξε επιστράτευση, κάλεσε τις δυνάμεις της Αντάντ να χρησιμοποιήσουν τη Θεσσαλονίκη για τη στήριξη των Σέρβων και ζήτησε από τον βασιλιά να τιμήσει την υπογραφή του στην ελληνοσερβική συνθήκη (της 19ης Μαΐου 1913). Ο Κωνσταντίνος απάντησε ότι η ορθή ερμηνεία της συνθήκης ήταν πως η Ελλάδα θα πολεμούσε στο πλάι της Σερβίας, μόνον αν στη γειτονική χώρα εκδηλώνόταν βουλγαρική επίθεση σε πόλεμο που θα ήταν ξεκάθαρα ενδοβαλκανική υπόθεση. Εκείνη την ώρα, ναι μεν η Σερβία δεχόταν εισβολή αλλά από τους Γερμανοαυστριακούς. Όχι από τους Βουλγάρους.

Με την άδεια του πρωθυπουργού Βενιζέλου και την ανοχή του βασιλιά Κωνσταντίνου που δεν ήταν σε θέση να προβάλλει αντιρρήσεις, οι στρατιωτικές δυνάμεις της Αντάντ έκαναν απόβαση στη Θεσσαλονίκη (21 Σεπτεμβρίου). Την ίδια μέρα, προκλήθηκε συζήτηση στη Βουλή, με την κυβέρνηση των φιλελευθέρων να παίρνει ψήφο εμπιστοσύνης. Όμως, ο βασιλιάς «μελέτησε τα πρακτικά της Βουλής» και κάλεσε τον Βενιζέλο να τον επισκεφτεί. Στη μεταξύ τους συνάντηση, ο Κωνσταντίνος δήλωσε ότι διαφωνεί με τις κυβερνητικές επιλογές, έστω και αν αυτές τυχάνουν της έγκρισης λαού και βουλής, και ζήτησε την παραίτησή του (24 του μήνα).

Το κράτος της «Εθνικής Άμυνας»

Νέος πρωθυπουργός διορίστηκε ο Αλέξανδρος Ζαΐμης με την ανοχή των Φιλελευθέρων. Στις 4 Οκτωβρίου, η Βουλγαρία εισέβαλε στη Σερβία εκπληρώνοντας τον όρο της ελληνοσερβικής συνθήκης όπως την ερμήνευε ο βασιλιάς. Ο Ζαΐμης όμως έμενε άπρακτος. Το θέμα έπρεπε να ήταν «ενδοβαλκανική οικογενειακή υπόθεση!». Την ίδια μέρα, ο υπουργός Εξωτερικών της Βρετανίας, Έντουαρντ Γκρέι (Grey) έστειλε τηλεγράφημα στον Ζαΐμη αναφέροντάς του τα εξής:

«Σήμερα, οπότε η Σερβία υπέστη επίθεσιν παρά της Βουλγαρίας, εάν η Ελλάς θελήσει να έλθει εις βοήθειάν της, η κυβέρνησης της αυτού μεγαλειότητος είναι πρόθυμος να παραχωρήσει την νήσον Κύπρον εις την Ελλάδα».

Ο Ζαΐμης απάντησε:

«Η Ελλάδα δεν δύναται να αποδεχθεί την γενομένην εις αυτήν προσφοράν και θα παραμείνει ουδετέρα».

Οι Φιλελεύθεροι τον ανέτρεψαν. Διορίστηκε νέα κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Στέφανο Σκουλούδη, που διέλυσε τη βουλή και προκήρυξε εκλογές για τις 6 Δεκεμβρίου. Καταγγέλθηκε για αντισυνταγματικότητα, ενώ οι φιλελεύθεροι κάλεσαν τον λαό σε αποχή. Με τους βενιζελικούς να απέχουν, νίκησαν οι αντιβενιζελικοί. Ο Σκουλούδης παρέμεινε πρωθυπουργός. Στις 16 Μαΐου 1916, βουλγαρικός στρατός συνεπικουρούμενος από λίγους Γερμανούς εγκαταστάθηκε στο ελληνικό οχυρό Ρούπελ, το οποίο οι Έλληνες υπερασπιστές του εκκένωσαν. Ο Σκουλούδης διαμαρτυρήθηκε αλλά και απαγόρευσε αντιβουλγαρικό συλλαλητήριο στη Θεσσαλονίκη. Οι της Αντάντ θεώρησαν ότι οι Έλληνες τους εμπναιζουν, ο στόλος τους κατέπλευσε στον Πειραιά, ο Σκουλούδης παραιτήθηκε κι ανέλαβε πάλι ο Αλέξανδρος Ζαΐμης που παρέλαβε λίστα «γερμανόφιλων» στη διοίκηση και στο στράτευμα με εντολή να τους απολύσει. Η Αθήνα συγκλονιζόταν από τις διαδηλώσεις των φιλελευθέρων που απαιτούσαν έξοδο της χώρας στον πόλεμο και από τα συλλαλητήρια των απολυμένων που μάχονταν υπέρ της διατήρησης της ουδετερότητας.

Εκείνη ακριβώς τη στιγμή διάλεξαν τα στρατεύματα των κεντρικών αυτοκρατοριών να εισβάλουν στην Ανατολική Μακεδονία και να την καταλάβουν χωρίς μάχη. Το Δ' Σώμα στρατού παραδόθηκε και οι άνδρες που το αποτελούσαν μεταφέρθηκαν στη Γερμανία. Ήταν ατίμωση! Κάτι που ποτέ στο παρελθόν δεν είχε ξαναγίνει. Ακόμα και στον ταπεινωτικό πόλεμο του 1897, ο ελληνικός στρατός είχε νικηθεί πολεμώντας. Δεν είχε καταθέσει τα όπλα. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος βγήκε στο μπαλκόνι του σπιτιού του (15 Αυγούστου 1916) και κατάγγειλε τον βασιλιά και τους «ηρακλείς του στέμματος» (τις μετά από αυτόν κυβερνήσεις) για προδοσία. Δυο μέρες αργότερα (17 του μήνα), ξέσπασε στη Θεσσαλονίκη το κίνημα της Εθνικής Άμυνας.

Ο επίλαρχος Επαμεινώνδας Ζυμβρακάκης και ο αντισυνταγματάρχης πυροβολικού Κ. Μαζαράκης Αινιάν μπήκαν επικεφαλής πλήθους αξιωματικών και οπλιτών της Θεσσαλονίκης και ολόκληρου του σώματος της κρητικής χωροφυλακής και κατέλαβαν το Καραμπουρνάκι. Από εκεί, απευθύνθηκαν στον αρχηγό των συμμαχικών δυνάμεων Μακεδονίας, στρατηγό Μαυρίκιο Σαράιγ, δηλώνοντας ότι τάσσονται υπό τις διαταγές του για να μετάσχουν στον πόλεμο με σκοπό να ανακόψουν την γερμανοβουλγαρική διείσδυση στη Μακεδονία.

Ο Σαράιγ αποδέχτηκε την προσφορά και απομόνωσε τον συνταγματάρχη Ν. Τρικούπη που κινήθηκε εναντίον των στασιαστών με όσες δυνάμεις δεν είχαν μετάσχει στο κίνημα. Ο Τρικούπης απομακρύνθηκε.

Οι επαναστάτες κατέλαβαν την Θεσσαλονίκη και σχημάτισαν κυβερνητική επιτροπή από στρατιωτικούς (Μαζαράκης, Ζυμβρακάκης, Αργυρόπουλος, Ζάνας, Ζερβός, Κουτούπης, Πάζης και Γραικός). Κατέλαβαν τις πολιτικές και στρατιωτικές αρχές και ξεκίνησαν την οργάνωση νέας διοίκησης στη Μακεδονία. Το κίνημά τους απλώθηκε και σε άλλα μέρη της Ελλάδας, ενώ πλήθος αξιωματικών, οπλιτών αλλά και δημοσίων υπαλλήλων κατέφθαναν στη Θεσσαλονίκη δηλώνοντας οπαδοί της νέας κατάστασης.

Στις 25 Σεπτεμβρίου 1916, ο Ελευθέριος Βενιζέλος κατέβηκε στην Κρήτη που κηρύχθηκε υπέρ των επαναστατών. Από εκεί, μαζί με τον ναύαρχο Παύλο Κουντουριώτη, έφυγε στη Θεσσαλονίκη. Σχηματίστηκε τριανδρία: Οι Ελευθέριος Βενιζέλος, Παύλος Κουντουριώτης και ο εφευρέτης του λυόμενου ορεινού πυροβόλου, στρατηγός Παναγιώτης Δαγκλής.

Οργανώθηκε χωριστό κράτος με πρωτεύουσα την Θεσσαλονίκη. Περιλάμβανε Μακεδονία, Κρήτη, νησιά του Αιγαίου και, αργότερα, και κάποια νησιά του Ιονίου.

Το νέο κράτος αναγνωρίστηκε από την Αντάντ, τα κράτη της οποίας έστειλαν πρεσβευτές τους στην Θεσσαλονίκη. Η εκεί ηγεσία ονομάστηκε «κυβέρνησης Εθνικής Αμύνης». Προχώρησε σε γενική επιστράτευση στα τμήματα της χώρας που έλεγχε. Ο στρατός της μετείχε στις μάχες Σκρα, Ραβινέ κι αλλού.

(τελευταία επεξεργασία, 24.6.2009)